

Писма до редакцията
Letters To Editors

ЗА МУЗИКАТА – ПЛАТОН И СЪВРЕМИЕ

Нели Спасова

Регионален инспекторат по образованието – Пловдив

Резюме. В статията се разглеждат проблемите на музиката като културно явление от древността до наши дни. Приложната ѝ функция в образованието като средство за обучение и възпитание е разгледана още преди две хилядолетия в „Диалозите“ на Платон. По-късно идеите на философа намират отзвук в съвременните приложни методи за обучение и възпитание (Орф, Барток, Сузуки, Томагис и др.).

Умелото използване на музиката в образователната дейност надхвърля нейната естетическа функция и разкрива потенциалните възможности на психиката (подобрява паметта, образното мислене, вниманието, въображението, инициативността и т.н.). В наши дни необходимостта музиката да подпомогне учебния процес се осъзнава все повече от специалистите и навлиза в масовото общообразователно училище.

Keyword: music, educational process, Antiquity

Сведения за използването на музиката в образователната и възпитателната дейност са открити в културите на много древни цивилизации. Всъщност древната култура е оставила отпечатък върху цялото по-нататъшно развитие на човечеството. Съществуват редица хипотези и теории, които се опитват да обяснят същността на музикалното изкуство. Идеята, че музиката е нещо повече от естетически осмислено отношение на човека към света и самия себе си, е отпреди няколко хилядолетия. Предполага се, че музиката и музикалността са същностни качества на всяка организирана движеща се система – от макрокосмоса на вселената до микрокосмоса на човека. Античната музикална космология разглежда музиката като звуков израз на движението на планетите (макрокосмоса), което влияе върху микрокосмоса (човека). Музиката поражда емоционални състояния и мисловни процеси, формира характера и предполага постъпки далеч над сетивната човешка мяра. Сливайки се с първичната „музика на сферите“, породена от движението на огромните небесни тела, човекът става „musikos“, тоест образован, благороден, музикален.

Формирането и изграждането на личността, изучавано от древните философи, ни вълнува и днес. От дистанцията на времето и разполагайки с историческите артефакти, бихме могли да направим съответни съпоставки, анализи, аналогии.

Възпитанието в Древна Гърция е било гаранция за здраво и стабилно общество. Образованият човек в древността се е наричал „музикос“ – запознат с предметите на музите. В диалога „Федон“ Сократ заявява, че „Философията е най-висшата музика“, което изразява убежденията на Платон, че музиката, подобно на реториката и орхестиката, въздейства положително върху човека и не служи само за забава или удоволствие. Широкото понятие за музика в Античността включвало всичко, което музите закрилят (поезия, танц, различни науки). Древните гърци вярвали, че ако човек следва висшия смисъл за музиката, той се устремява към знанието, към прекрасното, но ако се отдаде на изкуството на тоновете – човек попада в ограничения смисъл за музиката.

Това важно свойство и предназначение на музиката – да образова и възпитава, е предмет на разсъждение във всеки диалог на Платон. Историческата дистанция (2400 г.) ни помага да осмислим неговите идеи. Тези универсални представи за значението и ролята на музиката са обяснени в неговото най-популярно произведение „Държавата“.

Известният немски музикален историк, теоретик и педагог Хуго Риман дава следните сведения за Платон: „Големият философ Платон, който всъщност не е музикален изследовател, има високо мнение за въздействието на музиката върху духа и характера на хората, като е обхванал в своя проект на идеалната държава и определени правила на музикални упражнения. Не само в „Държавата“, но и в цяла редица други диалози той говори за музиката и дава някои основни точки, които са доста ценни, докато по-ранни специални текстове по тази тема са доста пестеливи“. Следвайки тези идеи, трябва да разширим представите си за музиката и да вникнем в критериите на Платон.

В Древна Гърция възпитанието заемало ключова роля за физическото, душевното и интелектуалното развитие на децата. Повечето велики личности са възпитавани от велики учители. Неслучайно Филип Македонски взема Аристотел за учител на сина си Александър. Трите предмета на обучение в Атина били словесност, музика и палестра (гимнастика). Словесността се използвала за усъвършенстване на разума, музиката – за смекчаване на душата, а палестрата – за укрепване на тялото и „против празна похот“. Единството на тези дисциплини гарантирало морална устойчивост, интелектуално развитие и физическа сила на гражданите на Древна Гърция.

Според Платон свободните граждани, изграждащи йерархията на обществото (занаятчии, селяни, войни, жреци и управители), трябвало да имат идеално възпитание, за да бъдат добри граждани. Въпреки че възпитанието на държавата би трябвало да е единно, то все пак варирало според функциите, които изпълнявали хората в обществото. Според Платон лошата държава издига в култ гимнастиката и поданиците ѝ ценят физическите занимания повече, отколкото възпитанието на душата. Наблюденията от последиците на такова възпитание са дали повод на философа да достигне до идеята за

балансираното обучение по дисциплините. Естествено, всяко възпитание преследва определени цели, които достига чрез различни средства. В случая Платон подхожда към този проблем научно, като разкрива необходимостта от определено възпитание. „Но музиката, ако си спомняш, е противоположна на гимнастиката“. Съчетаването на двете заедно, а не поотделно, има синергичен ефект за целите на възпитанието. Днес идеята на Платон намира поддръжници в някои училища в САЩ и Германия, където интелектуалните занимания (музика, изобразително изкуство и т.н.) целенасочено се редуват с физически. „При възпитанието музиката трябва да предхожда гимнастиката“. Според Платон душата е безсмъртна, а тялото – смъртно, затова следва да се обърне внимание първо на безсмъртното, което ще ръководи смъртното. Душата ще е подготвена за желаната цел и ще ръководи тялото. Обратното ще я обрече на гибел.

Музиката според Платон е вид сетивна храна. Тя е божествено вдъхновение и носи в себе си хармоничната идея (ритъм, лад и тембър) и е способна да влияе, да ги внушава на човешката душа. Ето защо Платон казва, че ритъмът и хармонията най-лесно се внедряват в душата, а идеята, носена от музиката, води до съвършенство. Днес вече знаем, че идеите на Платон имат невропсихологична основа, тъй като задоволяват човешката потребност от музикални стимули и активират дясната половина на мозъка. Философът и съвременните психолози са убедени, че слухът е едно от петте човешки сетива, което трябва да бъде задоволявано адекватно с музика всеки ден. Той осъзнава, че хората се нуждаят от звуци, но от звуци, които възвисяват и облагородяват човека.

В „Държавата“ Платон излага схващането си, че всяко възпитание е свързано с определена морална система и затова настоява музиката да се подбира така, че не само да смекчава душата, но и да изостря чувствителността на човека и да го облагородява. Той посочва, че съществува пряка връзка между чувствителност, благопристойност и моралност и препоръчва онази музика, която ще направи хората по-чувствителни и ще ги насочи към разбиране за моралното: „Главконе, няма главната храна... не се съдържа в музиката, понеже ритъмът и хармонията най-лесно се свързват с душата и най-силно я трогват, като я правят благоприлична, носейки сами благоприличие, ако някой се храни правилно? Ако ли пък не, то се получава тъкмо обратното. Възпитаният там и по такъв начин най-остро чувства всичко, което е пропуснато или не е направено добре, или пък по природа не е добро“.

Той предлага достигане до ниво формиране и изграждане на оценъчни критерии у подрастващите за разпознаване кое е добро и кое – зло. Самото възпитание цели да създаде индивид, който да носи и развива в себе си моралните идеи, а не да ги получава наготово. Неговото мислене го представя като философстващ морализатор, а не като догматик моралист.

Музиката за Платон е творчески акт, който носи божествен характер. Но музикалното възпитание е наука, тъй като възпитателят трябва да познава детайлно музиката, за да може да въздейства правилно върху формирането на учениците не по интуиция, а по знание, защото има различни видове музика, които въздействат различно на душата. А щом трябва знание, то вече се превръща в наука. Ето защо има учители по лира, но няма учители по композиция, учител е самият Бог.

Според философа музиката прониква лесно в душата и стимулира обучението. Целта на обучението по лира например не се състои само в това, ученикът да се научи добре да дърпа струните, а в изграждане на добродетели като благородие и гражданска отговорност. Целта на учителя е да го научи на произведенията на добрите лирически поети, които са връх и образец на благородни идеи, които ще „направят ученика по-питомен и ще го насочат към нужното възпитание“. Това се постига чрез хармонията (лада) и ритъма, понеже те проникват лесно в душата, която ги търси и се нуждае от тях. Ритъмът и хармонията за гърците са мироглед, а не високопарни фрази. От ритъм и хармония се нуждае целият живот. Обучението по музика не е просто интуитивно или безразборно. Благоразумният трябва да познава истинската и да страни от подражателната музика, той трябва да знае и начина на въздействието на музиката. В този смисъл се изисква както детайлно познаване на средствата за въздействие, така и знание за начина на възприемане, тъй като без това познание всяко музикално възпитание би било хаотично или по-лошо – би донесло вреда на обучаемия. А доказателство за въздействащата сила на музиката е това, че човек, който е станал опитен в музиката, е променил своя характер. Много по-късно Шекспир ще потвърди тази мисъл във „Венецианският търговец“: „Тоз, който музика не знай и не трепти от нежния ѝ полъх, способен е на подлост и грабеж. Душевните му помисли са мрачни, а страстите му – черни като пъкъл – не вярвай на такъв“. Целта на възпитанието в Древна Гърция е изграждането на висши добродетели чрез музиката като мощно средство за въздействие. Потвърждава го и следният цитат от „Държавата“: „Музиката не трябва да свършва с нищо друго освен с обич към хубавото“.

Платон подкрепя метода на възпитание, който трябва да е колективен, под формата на състезание и никога свързан с насилие. Възпитанието трябва да създава условия за игри и съревнование, които са отправна точка за наблюдение и стимулиране на индивидуалността на всяко дете. „Свободният човек не трябва да изучава никаква наука по робски начин и никаква насилствена наука не е трайна за душата. Ето защо, любезни, обучавай момчетата на науките *не с насилие, а като играят*, за да можеш да забележиш за какво знание всяко едно има природна дарба“. Обсъждането на методиката на възпитанието показва колко голямо внимание се е обръщало на възпитателния процес.

Играта изпълнява разнообразни функции в процеса на израстване. Тя е средство и условие за развитие. Обръщането на погледа към играта за целите на мотивацията в обучението не е случайно. В играта водещи са емоциите и удовлетворението.

В нашето съвремие игрите навлизат и се използват в образователния процес. Модерният подход в образованието намира израз в идея за национално състезание – „Музикална игра – Ключът на музиката“. През учебната 2011–2012 година тази идея първоначално се реализира в регионален формат – в училища в РИО – Пловдив. На по-късен етап се проведе и в области Пазарджик и Бургас. Подкрепен от Министерство на образованието и науката, този подход се превърна в национален. В Първото национално състезание „Музикална игра – Ключът на музиката“ през учебна 2012/2013 година почти всички хиляда допуснати участници се явиха в Пловдив, за да демонстрират творчески умения, да разпознават и назовават музика.

Музикалната игра дава възможност на учениците да упражнят инициативност, да покажат знания и да изпитат чувство за успех, като същевременно стимулира техните способности (сензорни, интелектуални).

Античната теория за възпитателната роля на музиката откриваме в някои съвременни музикални практики. В началото на XX век започват да се търсят пътища за всеобхватно и целево музикално възпитание. Методиките се зараждат като отделни науки в края на XVIII и началото на XIX век. Те се обособяват от педагогиката, в частност от дидактиката, като възможност за диференциация на научното познание в областта на изследванията на педагогическите явления. Родоначалник на методиките по отделните учебни предмети се смята Йохан Хенрих Песталоци (1746–1827). Според него главното при възпитанието на подрастващите е развитието на творческото начало, заложено у всяка личност. Подобни на идеите на Платон са убежденията на Йохан Годфрид Хердер. Той подкрепя идеята, че когато музиката е съчетана със слово и жест, ще се открият нови възможности в образованието.

Една от интересните системи за музикално възпитание е системата на Золтан Кодай и Бела Барток. Кодай е използвал вербални средства за обучение по музика и множество забавни игри и ситуации като интегративен метод за употреба на музикалното изкуство във всеки обучаващ и възпитателен процес. Заедно с Бела Барток, Кодай изгражда сериозна музикална школа и система за обучение на базата на игровите ситуации. Посредством тях той изгражда и затвърждава любов и потребност от музика при децата след 5-годишна възраст. Тяхната система е изградена върху материал от унгарския музикален фолклор, носещ съответния информационен и интонационен звуков код. Основен момент в системата „Кодай–Барток“ е задължителното използване на мелодичния музикален инструмент *фория* (блок флейта), съчетан с разнообразни звучни музикални инструменти. Системата предвижда седмичен

хорариум – 3 до 5 часа по предмета музика, което предполага едно добро музикално образование, основано на характерната ладова структура на унгарската народна песен – мажорната пентатоника.

Друга интересна система за музикално възпитание е тази на Карл Орф – композитор и педагог, който основава институт в Залцбург, Австрия. Неговата система, известна още като „Шулверк“ („училищно дело“), има за цел да стимулира пълноценното развитие на децата. Карл Орф използва немския музикален фолклор заедно с музикалната импровизация като метод на музикално възпитание. Той прилага колективен начин на музициране – съчиняване на текст и музика, и синкретичното присъствие на музика, поезия и танц. Характерно за системата на Орф е използването на изключително богат инструментариум. Немският композитор и педагог специално създава детски музикални инструменти – ударни и мелодични. Тяхното усвояване е изключително лесно, забавно и същевременно възпитава човечност, формира личност. Това, от своя страна, създава атмосфера на радост и развива творческите способности, развива детската фантазия у подрастващите. „Никога няма да се загуби това, което е било заложено в образованието и възпитанието през тези години. Детето никога няма да прояви интерес към това, което в него не е било развито“ – казва Карл Орф.

Следвайки методиките на Йохан Хенрих Песталоци, идеите на Емил-Жак Далкроз за формиращата роля на ритъма и метроритмичния усет и широкото използване на родния музикален фолклор, идващ от Бела Барток, откриваме, че Карл Орф е синтезирал идеите на всички свои предшественици.

Като своеобразно духовно продължение на идеите на Орф може да се разглежда методът „Сузуки“, който съчетава преподаването на музика с философия, насочена към хармонично развитие на детето, но вече не върху фолклорна основа, а на базата на класически произведения. Продължавайки и обогатявайки идеите на Платон по различни начини, Орф и Сузуки доказват, че музикалната способност не е само вроден талант, а може да се развива чрез общуване с музиката в най-ранна възраст. Методът „Сузуки“ акцентира върху ползите, които има музикалното възпитание за изграждането на характера на личността, и добива популярност под названието „Талантливо образование“.

Никак не е случайно, че Дмитрий Кабалевски ще напише в своите книги „Прекрасното поражда доброто“, „Как да говорим на децата за музиката“ и много други статии как чрез активни занимания с музикални дейности, изхождайки от създадената от него нова програма за преподаване на музика в общообразователното училище, може да се постигне до общо възпитаващо въздействие върху учениците. Особено важна роля при постигане на резултати от тази задача има обогатяването на съдържанието на музикално-възпитателната дейност със съвременни концепции за музикалното изкуство, с раз-

глеждането му като езикова система, със съвременните изследвания за ролята му в развитието на детските познавателни и емоционални процеси.

В наши дни учебно-възпитателният процес по музика със своите възпитателни, образователни и развиващи цели, е съществен елемент в системата на педагогическото въздействие върху личността на детето. Музиката, както и другите изкуства, въздейства преди всичко на емоционалната сфера на личността. Това въздействие обикновено се асоциира със своите художествено-естетически и хедонистични аспекти.

Спектърът на въздействие на музиката върху човека се оказва твърде обширен и многообразен. Музиката, използвана по подходящ начин, влияе върху цялостната личност на човека (от емоционалното въздействие и нравственото извисяване до умственото развитие и творческите изяви). Осъществяването на възпитателната дейност е изключително разнообразно. Нейното реализиране изисква специфична подготовка и за разлика от другите педагогически науки – определено ниво на музикално-изпълнителски, слушателски и дори композиторски възможности. Това отваря пред нас нови перспективи и възможности.

ЛИТЕРАТУРА

- Иванов, Д. (1991). *От Платон до Бакунин*. С.: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Кабалевски, Д. (1980). *Как да говорим на децата за музиката*. С.
- Кеетман, Г. (1969). *Елементарно музикално възпитание*.
- Кънева, Р. (1996). Музикотерапия в училище. *Сб. Актуални проблеми на психиатрията и на медицинската психология*. П-в: Полиграфия ЕАД.
- Митев, Г., Стоев, Т., Симеонова, С., Деналова, М. (2000). Проблеми на обучението в информационното общество и перспективи за тяхното решаване. МК „Образованието и предизвикателствата на новото хилядолетие“. П-в.
- Митев, Г., Стоев, Т., Апостолова, Ил. (2011). *Музикотерапевтичният метод – поглед към миналото и настоящето*. Год. на АМ-ТИИ. П-в.
- Минчева, П. (2009). *Музикалното възпитание в общообразователното училище*. С.: Просвета.
- Москов, Р. (1994). *Музиката в света на идеите*. С.: Унисон.
- Пиръов, Г. (1975). *Педагогическа психология*. С.
- Стоев, Т., Митев, Г., Апостолова, Ил., Митева, М. (2012). Музикотерапевтичният метод – перспективи и приложение в учебния процес. *Сб. Scientific Researches of the Union of Scientists in Bulgaria*. Plovdiv.

- Христозов, Хр. (2003). *Музиката като култура*. С.: „Марин Дринов“.
- Цинова-Харалампиева, В. (2000). *Естетика на музиката*. С.
- Heal, M. & Wigram, T. (1993). *Music Therapy in Health and Education*. London and Philadelphia: JKP Ltd.
- Lingerman, H. (1988). *The Healing Energies of Music*. Illinois: Weaton.
- Riemann, H. (1990). *Die Elemente der Musikalischen Aesthetik*.

ABOUT THE MUSIC – PLATO AND PRESENT DAYS

Abstract. This article analyzes music as a cultural phenomenon from Antiquity up to present days. Its in-field function as an educational tool was broken down two thousand years ago in Plato's work – „Dialogues“. Later, the ideas of this philosopher are represented in modern educational methods (Orff, Bartock, Suzuki, Tomatis and other).

The adept educational usage of music exceeds its aesthetic function and shows the potential capabilities of human psyche (improves memory, attention, imagination, intuition, vivid thinking). In our days specialists become aware that music is a reliable assistant in the learning process and therefore – music becomes a must in the educational process.

Нели Спасова

✉ Senior Expert

Regional Inspectorat of Education – Plovdiv

E-mail: spasova.neli120@gmail.com